

УДК 141.319.8:130.2:316.776

СУЧАСНА СОЦІОКУЛЬТУРНА ІДЕНТИФІКАЦІЙНА МОДЕЛЬ СУСПІЛЬСТВА

Поліщук Р.М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено динаміку соціокультурних процесів та їх вплив на формування сучасної ідентифікаційної моделі суспільства. Проаналізовано основні положення концепції культурних моделей. Виокремлено різні типи ідентифікаційних моделей, що відрізняються за станом їх ідентифікаційного ядра. Звертається увага на те, що в основі формування культурної моделі лежать природні процеси з урахуванням більшості культурних тенденцій сучасного світу. Виявлено, що будучи проектом культурного розвитку, свого роду абстракцією, культурна модель в чистому вигляді ніде не зустрічається, а її реалізація залежить від безлічі факторів, що існують у конкретних суспільствах.

Ключові слова: ідентичність, культурна модель, соціокультурна ідентифікація, інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство.

Постановка проблеми. Дослідження динаміки соціокультурних процесів, поліваріативність культурного розвитку, інтегративний процес сучасного наукового знання ставлять нас перед проблемою аналізу факторів, що призводить до необхідності побудови сучасних ідентифікаційних моделей суспільства. Культурна модель – це своєрідний макет оптимальної для свого часу моделі культурного розвитку, яка висвічує

домінуючі аспекти всередині певної культурної форми і володіє унікальною конфігурацією внутрішньо культурних елементів, що визначає її специфіку. Пошук своєї ідентифікаційної моделі є важливим і для української спільноти, що дасть змогу гідно конкурувати з іншими державами в умовах трансформаційних процесів глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обговорення даної проблеми є актуальним для всієї

наукової спільноти, та особливо, на нашу думку, для дослідників філософської антропології та філософії культури. Для того щоб не втратити або навіть посилити своє становище в епоху глобалізаційних процесів, потрібно визначитися з своєю соціокультурною ідентифікаційною моделлю, при цьому необхідно обрати найбільш конструктивну. Дослідженням сучасного суспільства приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних вчених – Белл Д., Бжезінський З., Кастельс М., Лайон Д., Тофлер Ел., Гелбрайт Д., Хейлз Кетрін Н., Астафьева О., Веремієнко Т., Захарченко А., Кашуба М., Тарасова Н. та ін. Через виокремлення оригінальних аспектів своїх філософських досліджень, науковці з'ясували проблему визначення культурної моделі. Проте в їхніх працях не був достатньо здійснений аналіз сучасних ідентифікаційних моделей, спробу якого здійснено у цій статті.

Мета. Дослідження динаміки культурних моделей, яка пов'язана з проблемою розвитку нових культурних явищ та формуванням сучасної ідентифікаційної моделі суспільства.

Основні теоретичні положення концепції «культурних моделей» були узагальнені і систематизовані Альфредом Кребером і Клодом Клакхондом («Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions», 1952). «Культура складається з експліцитно та імпліцитних моделей поведінки, які отримують символічну форму і відображають особливості різних людських груп, зокрема втілюючись в артефактах. Істотна особливість культури полягає в наявності в ній традиційних, тобто історично вироблених і відібраних ідей, і в першу чергу вироблених даним народом ідейцінностей...», кожна культура включає в себе певні загальні принципи, на основі яких відбувається вибір тих чи інших форм поведінки, їх упорядкування, і таким чином складається певна варіативність культурних моделей» [10, с. 72]. Зауважимо, що, суспільство по відношенню до культури є засобом, інструментом, який культура використовує, щоб об'єктивувати себе. Так, культура встановлює новий рівень реальності, більш високий, ніж людське суспільство.

Моделі культури є стержнем, першоосновою формування культурних рис уздовж певних вибудованих ліній. При цьому одну і ту ж модель можна наділяти різним змістом.

Динаміка соціокультурних змін, пов'язана з переглядом численними державами свого місця у світових процесах в умовах глобалізації, обумовила процес реконструктивної колективних ідентичностей. У сучасному світі склалися різні типи ідентифікаційних моделей, що відрізняються за станом їх ідентифікаційного ядра. Дослідниця О. Астафьева пропонує розрізнити домінуючий, лімінальний та когерентний ідентифікаційні типи [1, с. 5-11].

У багатьох країнах підтримуються певні колективні ідентичності, що утворюють ядро з домінуючим ідентифікаційним типом. У державах, які переживають перехідний період та знаходяться у пошуку власної ідентифікаційної моделі, переважає лімінальний тип, що характеризується слабким ядром чи його відсутністю. Це відображає значну нестійкість моделі національної ідентичності, що розчленовується у протиріччях між релігійними і етнічними ідентичностями, культур-

ними чи транснаціональними, гендерними. Найбільш перспективною моделлю, що відображає ефективність діалогу культур в умовах глобалізаційних процесів є когерентний тип ідентичності. У ньому вся ідентифікаційна матриця функціонує на принципах узгодження та взаємодоповненості, принципах гнучкості [14, с. 276-283]. На нашу думку, варто притримуватися цієї моделі у веденні соціокультурної політики.

Культурна модель являє собою логічний ментальний конструкт, що дозволяє розглянути культурні процеси з урахуванням більшості культурних тенденцій сучасного світу. В основі формування культурної моделі лежать природні процеси, що відбуваються в соціокультурній сфері сучасного суспільства, однак вона сама залишається штучним конструктом, сформованим під впливом суб'єктивних факторів, як то: філософських установок, культурних закономірностей, наукової парадигми, соціокультурних процесів.

Дослідник Тарасова Н. Ю. виділяє утворення трьох типів моделей соціокультурної ідентифікації суспільства: перший, це – технократичний; другий – культурологічний; третій – паритетний;

Технократична модель соціокультурного ідентифікування – це модель нестійкої рівноваги. Її динамічно-пульсуючий характер обумовлений високою структурованістю й диференційованістю, взаємодія і взаємовплив підсистем якої заважає об'єднанню цілісності й перевищує стабільні показники та допустимі норми об'єднання цілого.

В культурологічній моделі соціокультурного цілого відслідковуються принципово інші, відмінні від технократичних, шляхи системного об'єднання цілого. Зокрема, врівноваження динамізму соціальних перетворень – фундаментальністю культурних форм буття, усвідомленням контекстуальності соціальної динаміки в надрах загального культурного розвитку.

Паритетна модель соціокультурної єдності – це модель, де динамічним структурно-фундаментальним показником системного буття відповідають інтегративні характеристики соціокультурного цілого. Співмірність культурного потенціалу (зосередженого у традиційних інституціях) з цивілізаційними досягненнями постає умовою системно-функціональної гармонійності даної моделі соціокультурного ідентифікування [11, с. 18].

Можна виділити ще три концепції сучасного розвитку суспільства – постіндустріальне, інформаційне, постмодерне. Вони розроблені відомими вченими Д. Беллом, Е. Тофлером, З. Бжезінським, М. Маклюеном, М. Кастельсом та ін. Вперше поняття постіндустріального суспільства для позначення соціуму, де основною продуктивною силою стає наука, вжив професор Гарвардського університету Д. Белл, в 1959 році. За визначенням Д. Белла: «Постіндустріальне суспільство – це суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя; у якому клас технічних фахівців став основною професійною групою і, що найважливіше, у якому впровадження нововведень...у все більшій мірі залежить від досягнень теоретичного знання...» [2, с. 26]. Звернемо увагу, що постіндустріальне суспільство

передбачає виникнення інтелектуальних представників, які на політичному рівні виступають в якості консультантів, та експертів.

Такої концепції дотримується З. Бжезінський. Він стверджує, що вплив науки і техніки на людину та суспільство є головним джерелом сучасних змін, що створюють суспільство, яке стає все менш схожим на свого індустріально-го попередника. «Післяіндустріальне суспільство стає технотронним суспільством» пише З. Бжезінський [3, с. 15]. Технотронним він називає таке суспільство, яке, на його думку, культурно, психологічно, соціально і економічно формується під впливом техніки та електроніки, зокрема в галузі обчислювальної техніки та засобів масових інформації. Збігнев Бжезінський спеціально вводить неологізм «технотронний», оскільки, на його думку, він найбільш точно визначає характер основних імпульсів для змін в наш час техніки та електроніки.

Елвін Тоффлер у своїй роботі «Третя хвиля» представив новою технологічною революцією перехід людства від першої (аграрної цивілізації) і другої (індустріальної цивілізації) хвиль, до нової – третьої хвилі – надіндустріальної цивілізації. Традиційним корпораціям протиставляються «малі» економічні форми – індивідуальна діяльність на дому, «електронний котедж». Вони включені в загальну структуру інформаційного суспільства з його «інфо-, техно-» та іншими сферами людського буття [12, с. 66].

«Інформаційне суспільство» виражає ідею нової фази в історичному розвитку передових країн. Тобто, не прихід «постіндустріального» суспільства, а створення нового соціального зразка, що є результатом «другої індустріальної революції», яка в основному ґрунтується на мікроелектронній технології. Зростаюча кількість людей з необхідністю втягується в безпрецедентне розмаїття інформаційно орієнтованих типів робіт. Наукові й технічні працівники збирають і продукують інформацію, менеджери й фахівці опрацюють її, викладачі й працівники комунікаційної сфери поширюють її. Цей процес «інформатизації» не залишає недоторканою жодну сферу соціальної активності: від повсякденного життя до міжнародних відносин та від сфер дозвілля до виробничих відносин [9, с. 362–380].

Важливим аспектом інформаційного суспільства є звернення до проблеми взаємозв'язків мови й культури. Процес ідентифікації спрямовує культури до самих себе, але таке утвердження власної ідентичності потребує контактів з іншими спільнотами. Тому важливою постає теорія комунікації культури, з погляду якої культурні феномени трактують як феномени комунікативні. Представник цієї теорії Е. Сепір визначає суспільство як динамічне сплетіння чи сукупність різних за ступенем складності домовленостей між людьми та групами людей, а комунікацію – як механізм залежної домовленості людей [19, с. 56–58]. «Той факт, що раси й культури, які вступають в історичну взаємодію, прагнуть до поступової взаємної асиміляції, тоді як сусідні мови асимілюються лише випадково й поверхово, демонструє, що немає глибокої причинної залежності між розвитком мови й специфічним розвитком раси й культури» [13, с. 242].

Польський дослідник інформаційного суспільства Томаш Гобан-Клас акцентує нашу увагу на проблемах комунікації. У своєму підручнику «Засоби масової комунікації і масова комунікація» [17, с. 42–43] наводить сім типових визначень комунікації: комунікація як трансмісія (трансляція, передача) інформації, ідей, емоцій, умінь; комунікація як розуміння інших, коли ми й самі прагнемо, щоб нас зрозуміли (комунікація як порозуміння); комунікація як вплив за допомогою знаків і символів на людей; комунікація як об'єднання (творення спільноти) за допомогою мови чи знаків; комунікація як взаємодія за допомогою символів; комунікація як обмін значеннями між людьми, які мають спільне в сприйманні, прагненнях і позиціях; комунікація як складник суспільного процесу, який виражає групові норми, здійснює громадський контроль, розподіляє ролі, досягає координації зусиль тощо. Всі вище перераховані визначення дають змогу зробити висновок, що масова комунікація та сучасні засоби масової комунікації мають безпосередній вплив на формування сучасної соціокультурної реальності.

Одною з головних рушійних сил інформаційного суспільства сучасності є телебачення. Особливого значення йому надавав канадський філософ М. Маклюен, вважаючи, що воно спричинило настання третьої епохи – «глобального села» [18, с. 190]. Окрім глобального поширення нової технології, дослідник наголошував на мозаїчності природи телевізійного екрана, а отже, надання можливості багатопланового сприйняття інформації на ньому, зіставлення та системного аналізу. Земна куля, цілком охоплена телекомунікативними технологіями, електрикою, стає в такому випадку не більше села. У цей час люди дістають можливість здобувати фактично всю інформацію про світ. Виокремлено мозаїчні принципи монтажу телепрограм, коли в окремих інформаційних блоках стикаються цілком недотичні за змістом події. В таких умовах ці розмаїті повідомлення набувають резонансу, взаємопосилюючись і створюючи в уявленні об'єкту комунікації змістову єдність [6, с. 115–120].

Всесвітньовідомий вчений М. Кастельс, стверджує, що інформаційне суспільство можна визначити як мережеве, що формує в глобальному масштабі соціальну структуру, характеризується не лише інформацією та знаннями, а зміною напрямку їх використання. Так, в результаті цього головну роль в житті людей знаходять глобальні, мережеві структури, що витісняють колишні форми особистої і речової залежності. В умовах інформаційної ери, історична тенденція призводить до того, що домінуючі функції і процеси все більше виявляються організованими за принципом мереж, де кожен суб'єкт перебуває у взаємозв'язку з іншими. Товариство стає глобальним мережевим: мережі виявляються інститутами, що сприяють розвитку цілого ряду областей – інформаційної економіки, яка базується на інноваціях, глобалізації та децентралізованій концентрації; сфери праці з підприємствами та їх персоналом, що ґрунтується на гнучкості й адаптованості; сфери культури, які характеризується постійним розчленуванням і поєднанням різних елементів; сфер політики, орієнтованих на миттєве засвоєння нових цінностей та громадських

умонастроїв, соціальної організації, яка має своїм завданням завоювання простору і знищення часу [8, с. 112]. Значну роль в формуванні такого суспільства відіграють сучасні комунікації, особливо мережевого типу на зразок інтернету.

Визначення сучасного етапу історії як «постмодерн» зазвичай асоціюється з ідеями постмодернізму. Постмодерн, як історичний час, визначається через апеляцію до модифікації людської природи і місця людини в соціальній структурі, що змінюється.

Зазначимо, що в епоху постмодерну змінюється значимість економіки, господарського життя для людини і суспільства. Якщо раніше всі основні сили суспільства були віддані економіці, то тепер ефективність економіки стає такою, що всі менші зусилля суспільство докладає для отримання більшої кількості благ і послуг. У суспільстві, де рівень розвитку виробництва дозволяє задовольняти основні потреби всього населення. У сучасному суспільстві, яке Дж. К. Гелбрейт запропонував називати суспільством достатку («affluent society») [16], обмеженість ресурсів, яка завжди була аксіоматичним визначенням економічного взагалі, більше не є значущою, принаймні настільки, наскільки це було раніше [5, с. 208]. Постмодернізм відображає технотронний характер сучасності, прагне осмислити і втілити його в своїх категоріях і, по суті, представляє не що інше, як світогляд інформаційного суспільства. «Сучасній людині, здається, стало затісно у людських кордонах. Тут і нагодилися різноманітні видові ототожнення з позиції «пост-». Постлюдина – не нова людина, це новий вид людини, а отже – новий спосіб людей говорити про свої тіла, суцї та видозмінені» [15, с. 426].

У філософії виділяються кілька моделей взаємовідносин особистості й суспільства. Перша модель – найчастіше це відносини боротьби за свободу, коли людина вступає у відкритий і часто непримиренний конфлікт із суспільством, добиваючись своєї мети будь-якою ціною. Друга модель – це втеча від світу, коли людина не в змозі відчувати свободу серед людей втікає у монастир, у секти, або всередину себе, у «внутрішню еміграцію», щоби там знайти спосіб вільної самореалізації. Третя модель також досить розповсюджена – більшість людей адаптується до світу, багато в чому жертвуючи своїм прагненням відчувати свободу, добровільно підкоряючись обставинам з метою знайти новий рівень свободи

в модифікованій формі, щоб почуватися відносно комфортно в даних умовах [7, с. 62–63]. Без злагоженості відносин у системі людина – суспільство важко говорити про можливість виживання не тільки окремого індивіда, але і суспільства в цілому. Важливою проблемою є діалектика волі й відповідальності особистості в суспільному розвитку, їхня взаємна обумовленість.

На думку Веремієнко Т., очевидним є поширення впливу глобалізації на ціннісно-нормативні основи національних культур у процесі сучасної модернізації суспільств. Глобалізуються символи культури, і водночас загострюються проблеми культурної ідентифікації [4, с. 152–156]. На нашу думку, варто зосередити увагу нашої спільноти на проблеми формування сучасної соціокультурної ідентифікаційної моделі в Україні, та корисній взаємодії з виром процесів глобалізації.

Висновки. Особливістю сучасного соціуму є надзвичайна рухливість і певна невизначеність соціальних змін. Суспільні процеси, які відбуваються, створили симптоми ідентифікації, які проявляють себе у нових механізмах формування соціо-групових ідентичностей і постійній необхідності їх досліджень, а також взаємовпливи суб'єктів як факторів впливу цих нових ідентичностей.

Культура в розмаїтті своїх форм забезпечує досить гнучку систему ідентифікацій, яка підтримується соціальними відносинами і впливає на них. Будучи проектом культурного розвитку, свого роду абстракцією, культурна модель в чистому вигляді ніде не зустрічається, а її реалізація залежить від безлічі факторів, що існують у конкретних суспільствах. Дослідження динаміки культурних моделей ведеться через призму процесу глобалізації, припускаючи докорінне перетворення або нівелювання етнокультурних форм і локальних культур, що настійно вимагає вироблення «організуючою» моделі «цілого», що враховує відмінності, різноманітність, національну та регіональну специфічність.

Досліджуючи соціокультурну модель сучасного суспільства, ми можемо висловити думку, що сучасна культура має мозаїчну структуру з елементами різної вартості. Така культура є продуктом функціонування різних чинників, зокрема засобів масової інформації. Ця культура творить суспільно-культурний образ, який формує сучасний споживач інформації та впливає на формування чи трансформацію культурної ідентичності.

Список літератури:

1. Астафьева О. Н., Транснационализация культурного пространства: государство и проблемы координации коммуникативных стратегий / О. Н. Астафьева // Человек, культура, общество в контексте глобализации. – М.: РИК, Изд-во «Академический проект», 2007. – С. 5–11.
2. Белл Д. Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування / Пер. з англ. під ред. В. Л. Іноземцева. – М., 2000.
3. Бжезинский З. (1928–). Между двумя веками: роль Америки в эру технотроники: пер. с англ. / Збигнев Бжезинский. – М.: Прогресс, 1972.
4. Веремієнко Т. Соціокультурна динаміка в процесі глобальних трансформацій / Т. Веремієнко // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 1–2.
5. Добренков В. І. Американська соціологічна думка / В. І. Добренков. – М.: Наука, 1996. – 273 с.
6. Захарченко А. П. Моделі взаємовпливу технічного прогресу та розвитку публіцистики / А. П. Захарченко // Наукові записки інституту журналістики [Текст] / Гол. ред. В. Різун. – К.: Інститут журналістики. Т. 24, липень–вересень. – 2006. – 208 с.
7. Кашуба М. Особистість у сучасному суспільстві, її свобода й відповідальність / М. Кашуба // Становлення нової соціокультурної дійсності в Україні. Колективна монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. – 2015.

8. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура / М. Кастельс. – М.: Изд. ГУ ВШЕ, 2000. – 608 с.
9. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996.
10. Лурье С. В. Психологическая антропология: история, современное состояние, перспективы / С. В. Лурье. – М.: Академический Проект, Альма Матер, 2003. – 624 с.
11. Тарасова Н. Ю. Особливості соціокультурної ідентифікації суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «соціальна філософія і філософія історії» / Тарасова Наталія Юріївна – Дніпропетровськ, 2007. – 18 с.
12. Тоффлер Ел. Третя хвиля / Е. Тоффлер. – М.: ТОВ «Фірма «Видавництво АСТ», 1999.
13. Пашкова Н. І. Онтологічне й епістемологічне підґрунтя взаємозв'язків мови і культури як символічних інформаційних структур / Н. І. Пашкова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. Т. 15, № 01. Наук. журнал. – Київ: КНЛУ, 2012. – 242 с.
14. Хашиєва Л. В. Множинна ідентичність: реалії глобалізованого суспільства / Л. В. Хашиєва // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 1.
15. Хейлз Кетрін Н. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / Переклад Є. Марічева. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 426 с.
16. Galbraith J. K. The New Industrial State. Джон Гэлбрейт. Новое индустриальное общество. Перевод на русский язык: Л. Я. Розовский, Ю. Б. Кочеврин, Б. П. Лихачев, С. Л. Батасов. – М.: 2004. [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5021>
17. Goban-Klas T. Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu / T. Goban-Klas. – Warszawa-Krakow: Wydawnictwo naukowe PWN, 1999. – 336 p.
18. McLuhan Marshall, Quentin Fiore. War and peace in the global village / M. McLuhan, Q. Fiore. McGraw-Hill, 1968. – 190 с.
19. Sapir E. Ogleadi iz kulturne anropologije / E. Sapir. – Beograd, 1974.

Полищук Р.М.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

СОВРЕМЕННАЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ИДЕНТИФИКАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ОБЩЕСТВА

Аннотация

В статье исследована динамика социокультурных процессов и их влияние на формирование современной идентификационной модели общества. Проанализированы основные положения концепции культурных моделей. Выделены различные типы идентификационных моделей, отличающихся по состоянию их идентификационного ядра. Обращается внимание на то, что в основе формирования культурной модели лежат природные процессы с учетом большинства культурных тенденций современного мира. Выявлено, что будучи проектом культурного развития, своего рода абстракцией, культурная модель в чистом виде нигде не встречается, а ее реализация зависит от множества факторов, существующих в конкретных обществах.

Ключевые слова: идентичность, культурная модель, социокультурная идентификация, информационное общество, постиндустриальное общество.

Polishchuk R.M.

Ivan Franko National University of Lviv

CONTEMPORARY SOCIO-CULTURAL IDENTITY MODEL OF SOCIETY

Summary

In the article the dynamics of cultural processes and their influence on the formation of modern identity model of society. There is analysed the concept of cultural models. Thesis there is determined the different types of identification models, differing by the identification of the kernel. Attention is drawn to the fact that the basis for the formation of cultural models is natural processes taking into account majority cultural trends of the modern world. Revealed that being a cultural development project, a kind of abstraction, cultural model in its pure form is not found anywhere else, and its implementation depends on many factors that exist in specific societies.

Keywords: identity, cultural model, socio-cultural identification, information society, post-industrial society.